

Dalje se pravi v uvodu, da je, kar se tiče zunanje, pismene oblike češkega jezika, t. j. pravopisa, kodifikacija, ki naj popravi od časa do časa se ponavljajoča nasprotja v pisavi, že pripravljena. Besedni zakonik pismene češčine je že objavljen v akademiskem Priručnem slovníku, v slovarju Váše-Trávníčka in tudi v novem tridelnem akademiskem slovarju (v snopičih izhaja že II. del). Sedaj se pripravljajo na podrobno obdelavo slovníčne zgradbe pismenega jezika, ki naj bi zajela vse drobne in malo vidne spremembe, ki so se v nji izvršile od preporoda do današnje burne dobe, in ki naj bi v pravilni kodifikaciji pokazala današnjo pismeno češčino in ji zagotovila stalnost.

Takšna kodifikacija pa se mora opirati na zanesljivo poznavanje današnjega stanja pismenega jezika v vsej njegovi širini, opirati se mora na poznavanje njegove resnične sedanje norme in njegovih razvojnih tendenc, njegovih kolebanj in negotovosti. En način, da se spozna resnično stanje sedanjega jezika, je temeljito ekscerpiranje slovníčnih pojavov v strokovni in lepi literaturi, dnevnem tisku itd. Takšno ekscerpiranje pa pokaže le končno fazo poti, po kateri pride beseda iz glave pišočega k bravcu, pokaže nam besedo, kakor je bila natisnjena, in tudi, kako deluje, ne pokaže pa vedno tudi resnične piševe jezikovne zavesti in njegovega jezikovnega čuta.

To je posledica ne samo tega, da se pišočiči često očitno podreja veljavni kodifikaciji tudi tam, kjer je v očitnem nasprotju z njegovim lastnim jezikovnim čutom, marveč tudi posledica tega, da je tiskana beseda včasih samo odraz raznih zunanjih posegov v tekst, uredniških, korektorskih ipd., ki jih avtor naknadno često niti ni odobril. Zato je nujno potrebno, da se podoba jezika, ki nam jo prikazuje ekscerpiranje tekstov, dopolni tudi s stališča lastnega jezikovnega čuta piševega.

V prvi etapi (z omenjeno vprašalnico) so se Čehi lotili obdelovanja oblikovne strukture pismene češčine. Iz glavnih pojavov, v katerih se kaže negotovost, kolebanje ali očitno nasprotje med rabo in kodifikacijo, t. j. veljavnimi in uporabljanimi priročniki, so sestavili vprašalnico in jo razposlali osem sto ljudem vseh pišočih stanov, ki se zanimajo za češki jezik, s prošnjo, da na vprašanja v sami vprašalnici odgovorijo, kakor je v njej nakazano. Izrečno pa prosijo vse anketirance, da vprašalnico izpolnjujejo počasi in samo po svojem jezikovnem občutku pismene češčine in da v negotovosti pod nobenim pogojem ne smejo iti gledat v slovnice, pravopisna pravila ipd. Samo tako se morejo ugotoviti vse negotovosti današnjih tvorcev pismenega jezika.

Izpolnjevalec izpolnjuje vprašalnico takole:

1. Če od dveh navedenih oblik (večinoma v stavku) uporablja samo eno, podčrta to, drugo pa prečrta.
2. Če eni obliki daje prednost, jo podčrta, pri drugi pa dostavi: redkeje, ne uporabljam ipd.
3. Če obe obliki enako uporablja, podčrta obe.
4. Če med obema pismenima oblikama dela slogovno razliko, pripiše slogovno vrednost, n. pr.: umetno, uradno, samo knjižno, papirnatost, samo pogovorno, familiarno itd.
5. Če nobene od navedenih oblik nima za pravilno, prečrta obe in pripiše obliko, ki jo sam rabi.

Podobnih načel kot navedena vprašalnica se drži tudi tipkani pregled problemov ekscerpiranih slovníških pojavov. Sintaktično vprašalnico pa šele sestavljajo.

Rudolf Kolaric

ZAPISKI IN OPOMBE

(Glej JiS 1959/60, št. 7 in 8)

5. *Agitater 1942*. Po iniciativi in po nalogu IO OF se je začela konec junija in v začetku meseca julija oblikovati na tedanjem prvem slovenskem osvobojenem ozemlju na Dolenjskem skupina, ki naj bi prevzela neke agitacijske in propagandne naloge in se polagoma izoblikovala v agitater v najširšem pomenu besede. Bila naj bi nekako »profesionalna« enota, ki bi si ustvarjala svoj govorni, recitacijski in pevski program in ga posredovala predvsem vojaškim enotam, pa tudi civilnemu zaledju. Od prvotno zgolj recitacijskega in pevskega programa naj bi polagoma prešla tudi k igranju manjših iger in skečev, upoštevajoč pač svojo maloštevilnost, vsakokratno improvizacijsko možnost in agitacijsko-propagandno porabnost razpoložljivih besedil. Skupina ni imela svojega imena, zato se mi zdi, da bi zanjo lahko uporabljali ime »agitater«, kakor so oblikujočo

se skupino med seboj imenovali tedanji ljudje iz IO OF (prim. Kocbekovo »Tovarišio. 88), dodati pa bi imenu bilo še letnico 1942, saj je tak način poimenovanja gledaliških skupin in odrov zelo pogosten, nas pa bi še posebej spomnil na pomembno letnico iz NOB. Agittheater je bil vezan na Propagandno komisijo IO OF in bil njej odgovoren. Bil je pod neposrednim nadzorstvom tedanjih vodilnih civilnih in vojaških predstavnikov našega osvobodilnega boja. Bil je to glavni, osrednji agittheater. Skupina si je morala ustvariti svoj program. Deloma ga je našla v poeziji in prozi, ki sta bili v slovenščini na razpolago, deloma si ga je izoblikovala samostojno, iz svojih moči, odgovarjajoč dogodkom in doživetjem okoli sebe. S svojimi nastopi naj bi skupina nakažovala v vojski in v zaledju pot navzgor, na višjo izvajalsko raven. S tem, da bi zbirala in prirejala gradivo za svoje nastope, bi ustvarjala gradivo obenem tudi za mitinge in prireditve za občo porabo, treba bi ga bilo le kako razmnožiti. Tako bi agittheater pomenil vzdiganje ravni neposredno s svojimi nastopi in posredno s svojimi pobudami pri zbiranju in širjenju boljšega programa.

Nalog za organizacijo agittheatra 1942 je dobil Janez Kardelj, brat Edvarda Kardelja. V partizane je prišel najverjetneje maja 1942 iz Ljubljane. IO OF je prišel v Rog v vas Novi breg 12. junija. Janez Kardelj je bil z njimi. Za bazo agittheatra je bila določena vas Stari log na cesti iz Žužemberka v Kočevje. Sem so prihajali junija in julija ljudje, pritegnjeni v agittheater. Janez K., po poklicu zobotehnik, je nastopal v okviru Šentjakobskega odra v sezoni 1937/38, ko je s šestimi vlogami nastopil sedeminštiridesetkrat. Janez je sicer imel naziv komandirja v skupini, vendar je nosil samo samokres, medtem ko so bili vsi drugi neoboroženi (pač v veliki meri zato, ker je orožja sploh manjkalo). Janez je bil oblikujoči se skupini organizator in voditelj.

V Ljubljani se je Janez Kardelj mnogo družil z Dragom Blančem, ki je stanoval s starši v isti ulici v Šiški. Po Blanču se je seznanil z njegovim nekdanjim gimnazijskim sošolcem Marijanom Kovičem, čigar oče je bil šolski sluga na osnovni šoli v Spodnji Šiški. Blanč in Kovič sta se zelo zanimala za gledališče. Blanč je sploh želel postati igralec, Koviču pa je bilo igrilstvo blizu po starejših bratih igralcih Jožetu in Pavletu. Blanč je po šestih letih gimnazije izstopil iz šole, ker mu je zaradi suma komunizma grozila izključitev. Nato je statiral v ljubljanski Drami ter se igralsko in režisersko udeleževal pri šišenskem Sokolu. Tu se je udeleževal tudi Kovič, ki je po gimnaziji študiral pravo na ljubljanski univerzi. Blanč in Kovič sta sodelovala pri Sintičevem gledališču mladih. Tako je 1940 n. pr. Blanč pri »Lepi Vidi« igral Poljanca, Kovič pa študenta.

Kakor pred vojno vihro, tako so bili vsi trije ozko povezani tudi kot aktivisti OF takoj od začetka NOB. Janez Kardelj, s partizanskim imenom Janez, je odšel v partizane najverjetneje maja 1942. Od tam je poklical prijatelja, naj prideta, da se vključita v delo pri agittheatra v Starem logu. Slavko Jan pri SNG jima je izročil partizanski propustnici, tako da sta meseca junija odšla iz ljubljanskega mesta. Bor je prebil zimo 1941/42 v Ljubljani in se je junija vračal na partizansko ozemlje. Tja gredé se je ustavil na Pugledu v bližini Sostrega pod Ljubljano, kjer je bilo nekako sprejemno, »rekrutsko« taborišče za ljudi, ki so prihajali iz Ljubljane in bili namenjeni v partizane na Dolenjskem. Kakor piše Bor v svojih spominih (Gledal. list ljublj. Drame 1958/59, 239), je tu »srečal dva mlada simpatična fanta, ki sta nam priredila recitacijski večer«. Bila sta Blanč in Kovič na poti v agittheater. Tam ju je Bor čez kratek čas res tudi srečal. Ker je prišel Bor na bazo IO OF v Novem bregu dne 23. junija (gl. »Tovarišija«, 57-8), smemo sklepati, da sta prišla Blanč in Kovič k Janezu Kardelju kakšne dni pozneje, to je nekako konec junija. Tu sta si privzela partizansko ime: Kovič je postal Miha, Blanč pa Martin Kajuh.

Četrty v skupini je bil Emilijan Cevc-Ambrož, po nagnjenosti prozaik, po strokovni usmerjenosti umetnostni zgodovinar. Bil je v znanem vlaku, s katerim so Italijani peljali v internacijo veliko skupino Bežigrajcev. V noči 28. junija so partizani ta vlak nad Verdrom ustavili in aretirance rešili. Med njimi je bil tudi Cevc, ki je prišel v Stari log k agittheatra, pač v začetku julija.

Peti v skupini je bil poet in bohem Ivan Rob. Kakor vemo, ga je poklical iz Ljubljane Janez Kardelj (gl. JiS 1959/60, 2), da se vključi v agittheater. Ljubljano je zapustil 8. julija. Prvikrat je s skupino nastopil 15. julija ali tik po tem dnevu v osvobojenem Žužemberku.

Za Robom je prišla k skupini prva ženska, Francka Herzova, doma iz Trnovega, s partizanskim imenom Urška. Bila je aktivistka v Ljubljani in po odhodu IO iz Ljubljane kurirka IO na partizanskem ozir. osvobojenem ozemlju. Po študiju konservatoristka, je imela srebrn altovski glas. Vedno vesela, s kristalnim glasom, kljub konspiraciji vedno prepevajoč, si je pridobila vzdevek »žvrgolišče«.

Kako se je agittheater razšél oziroma kako so njegovi člani končali? Vsi razen Cevca so v NOB padli. Julija se je razdivjala italijanska ofenziva na Notranjskem, sredi avgusta pa prešla na Dolenjsko, najprej na Rog. Ta »roška« ofenziva je seveda takoj zajela tudi agittheater, ki je, kakor rečeno, imel svoj sedež v Starem logu. Okrog 13. avgusta so se člani umaknili na Beli kamen, se od tam vrnili v Stari log, ga spet čez dva, tri dni zapustili in odšli na Pugled. Tu so ugibali, ali naj se skrijejo v neki podzemeljski kraški jami, vendar so se iz previdnosti, ker bi jih tu utegnili zaslediti psi, odločili, da gredo dalje v hajko. Priključili so se skupini kakih 15 ljudi, članov Gospodarske komisije. Načrt je bil, da se prebijejo iz obročev čez Malo goro v Ribniško dolino in čeznjo v Travno goro in na Notranjsko, kjer je ofenziva že šla mimo. Toda Rog je bil že ves preprežen z italijanskimi obroči in ves posut s sovražnimi zasedami. Na nočnem pohodu s Pugleda je skupino oplazil žaromet, takoj zatem so padli v zasedo, ki je vžgala po njih s puškami in strojnimi. Skupina se je razpršila, a se vendar spet nekako sešla na Pugledu in ugibala, kaj storiti. Urška je naganjala k nadaljevanju pohoda in je kar planila dalje. Od tega trenutka dalje so se člani agittheatra reševali po eden, po dva na svojo pest. Kardelj je padel, najverjetneje 18. VIII., nekje pri Šenberku, nad Starim logom. Urška se je rešila iz obročev in prišla v Dobrepoljsko dolino. Tu jo je v Kopoljah zadela v grlo kroga iz puške belogardistične skupine, ki je prodrla iz Vidma. Urška je izkrvavela. Moglo je to biti med 18. in 30. avgustom. Njen grob je neznan. Kako se je godilo Ivanu Robu, vemo nekaj iz njegovega pripovedovanja laškimi zaslíševalcem ob poznejšem zajetu januarja 1943 (gl. JiS 1959/60, 2). Izmed članov agittheatra se je edino Rob izvil vsem obročem v roški ofenzivi in tudi še nadalje živ deloval v partizanih. Nasprotno so bili Cevc, Blanč in Kovič zajeti, Blanč in Kovič najverjetneje skupaj. Blanča in Koviča so Italijani internirali na Rabu. Po italijanski kapitulaciji jeseni 1943 sta se z Rabsko brigado vrnila kot partizana spet na slovensko ozemlje. Koviča so nekako konec oktobra ali v začetku novembra verjetno nekje na Notranjskem zajeli belogardisti in ubili. Z Blančem in Kovičem je prišla na slovensko partizansko ozemlje tudi Židinja Lili iz židovskega taborišča na Rabu. Bila je bolničarka in je dočakala osvobojenje. Blanča je zadela nemška kroga v Babnem polju ali tik za vasjo dne 5. XI., ko so nemške kolone prodirale čez Mašun s Primorskega na Notranjsko. Pri prehodu čez cesto je bil Blanč smrtno ranjen. Čez teden dni so ga našli partizani mrtvega za pokopališkim zidom v Babnem polju. Kovičev grob je neznan. Blanč je bil najprej pokopan v samostojen grob, 1959 pa so ga prenesli v skupen partizanski grob v Babnem polju, kjer stoji na spomeniku tudi njegovo ime.

Po letnicah so bili člani agittheatra rojeni: Rob 1908, Kardelj 1914, Kovič 1918 ter Blanč in Cevc 1920.

Rekli smo že, da je imel agittheater svojo streho v Starem logu. Bilo je to v izpraznjeni kočevarski hiši sredi vasi, nato pa v posebni bajti na njenem robu. Neposredni sosedje so jim bili ljudje iz intendance Glavnega štaba. Hranili so se v menzi, ki je bila skupna za vse ljudi v Starem logu. Poleg Janeza Kardelja se je v tovariški skupnosti posebej izkazal Ivan Rož. Bil je čudovit tovariš, skrajno discipliniran, vedno snamejan, a rahlo trpek. Vstajal je zgodaj zjutraj, hodil po zapuščenih sadovnjakih in prinašal domov polne krušnjake sadja, s katerim je ob vrnitvi obmetaval in zasipaval še speče ali vsaj ležeče tovariše. Nabiral je gobe in jim kahal gobje juhe, nabiral je gozdne rože in »sladke koreninice« in jim kahal poseben, po sebi imenovan Robov čaj. S sabo je nosil kitaro, na katero je prepeval svoje in tuje pesmice.

Ime agittheater moramo razumeti v njegovem najširšem smislu in obsegu. Kar so člani agittheatra mogli izvajati, so bile predvsem recitacije. Kolikor se dá ugotoviti, so to bile pesmi Aškerc, Gregorčiča, Prešerna, Bezruča, pa seveda Bora. Edini preživeli član skupine Cevc se ne spominja, da bi bili kdaj recitirali kaj proze. Druga sestavina programa so bile posmehljivke in kupleti, ki so nastali v krogu agitpropskih članov. Tu je bil aktiven predvsem Rob, tudi Blanč se je menda poskušal v njih pisanju in komponiranju. Novo besedilo so podstavljali stari melodijam. Tako je Rob spesnil verze, ki jih je prepeval ob spremljavi na kitaro na napev ljudske pesmi Dva nesrečna Italijana. Zabuavljico je prinesel že s seboj iz Ljubljane in je z njo prvokrat nastopil na mitingu v Žužemberku. Od pesmi je Cevcu ostalo v spominu naslednje:

Teta Špela rjuhe prala,
jih oprala prelepo.
Potlej, da bi jih posušila,
jih obesi na drevo.

Mimo pride Pepe Čuko,
Pepe Čuko, star fašist.
Bil je pri zavzetju Rima
Mussolinijev skvadrist.

Ko fašist zagleda obešene rjuhe, se prestraši, češ:

Ha, to so padalci ruski,
bistra glava misli si.

Zato dá streljati na te »padalce«:

tri sto strojnic mu reglja ...
to je hujše od pekla.

Streljanje scefra Špelino perilo, tako da končno

ni od rjuhe njene
niti nitke več bilo.

Pesem je takoj postala stalna točka nastopov agit teatra.

Skupina je imela tudi svojo himno. Spesnil jo je Janez Kardelj in se je pela na napev pesmi treh muzikantov iz Schurek-Sassmannove igre Pesem s ceste. Člani skupine se v petju niso kaj prida ujemali, zato je namesto vseh sodelavcev pesem po svojem prihodu prepeval Rob sam. Pesem se je glasila:

Mi vsi smo tu igralci partizani,
naš dom nikjer, a oder naš povsod;
borilcem smo tovariši ob strani,
sedaj smo tu, a jutri spet drugod.

Besede naše siti, domišljavi
gospódi v ložah glave ne vedré,
v teatru svetlem ne, temveč v goščavi
junakom, borcem dvigamo srce.

Zelena hosta nam je zdaj dvorana,
reflektor mesec je sijoč z neba,
in več nam je priznanje partizana
kot ves aplavz buržuskega sveta.

Pevske točke je prispevala Urška, veliko pa je pel tudi Rob.

Nastopi skupine so bili samostojni ali so bili vključeni kot glavni sestavni del v vojaške in civilne mitinge. V tem drugem primeru je naravno, da so člani agit teatra nastopali včasih tudi kot govorniki.

Od Borovih pesmi je tiste tedne nastala vsaj Požigalčeva suknja. Gotovo je, da jo je tedaj prinesel skupini. Ali so jo že tudi recitirali, ni več mogoče ugotoviti.

Ime agit teater sámo navaja k sklepanju, da je bilo skupini zaupano tudi dramsko udejstvovanje. Gotovo je bilo mišljeno že vnaprej, da se bo skupina ukvarjala tudi z igranjem. Vendar do igranja ni prišlo. Najprej je bil agit teatru usojen prekratek čas delovanja, komaj dober mesec, drugič pa je skupina štela premajhno število, a Urška kot ženska članica je prišla k agit teatru verjetno šele v zadnjih dveh ali treh tednih. Vsekakor pa bi nadaljnji obstoj agit teatra pripeljal tudi do igralskih, do gledaliških nastopov. Delo za novi repertoar agit teatra je že teklo. Kocbek (»Tovarišija«, pod datumom 23. julija, str. 88) pripoveduje, kako je »sklical vse, ki sučejo pero, in jim izrazil željo izvršnega odbora, da bi začeli pisati manjše gledališke igre in skeče za glavni agit teater, ki ga snujemo, in za gledališke družine v vojski«. Dela se je takoj lotil Bor, ki je izobilkoval prvo inačico svojega skeča »Sinov strel« in ga že mogel brati izvršnikom. Pod 31. julijem beremo v »Tovarišiji«: »Bor nas je povabil na strmo pobočje nad globeljo in nam prebral popravljeni skeč iz življenja ljubljanskih atentatorjev ‚Sinov strel‘« (98). Verjetno prav to inačico je že predložil agit teatru, saj so po Cevčevem spominu tik pred roško ofenzivo člani skupine že imeli zanjo bralno vajo, Bor pa je v naslednjih dneh do začetka roške ofenzive, to je nekako od 31. julija do 14. avgusta, že pisal nov dramski tekst, »prvo dejanje svoje [nove] drame« (»Tovarišija«, pod dnem 9. avgusta, str. 107). Skeč iz poletja 1942 je Bor pozneje predelal v »Težko uro«.

Drugi, ki je gotovo iz ozirov na potrebe agit teatra skušal oblikovati partizanski skeč, je bil Miran Jarc. Jarčevo besedilo skeča »Gabrenja« seveda enako kakor Borovo besedilo »Sinovega strela« ni prišlo »na oder« agit teatra. Natisnjeno je bilo po osvoboditvi.

Agit teater je v kratkem času svojega delovanja nastopil v krajih: Grintovec, Polom, v bolnišnici na Smuki, Žužemberk, Ambrus in Struge, pa seveda v Starem logu. Vsi ti kraji so v Rogu ali v njegovi neposredni bližini in Suhi krajin in v Dobrepolju. Zaradi kratkega obstoja in delovanja agit teatra je to razumljivo.

Kot slovstveno zanimivost moram omeniti novelo »Mirjam« pisatelja Bogomira Magajne, ki jo je najprej objavil po osvoboditvi v Ljudski pravici, potem pa vključil v knjigo »Na bregovih srca« (1957). Tu je kot glavni osebi postavil židovsko bolničarko Lili in Draga Blanča ter spletel njuni partizanski usodi, tesno se držeč resnice.

Dobo prvega slovenskega osvobojenega ozemlja na Dolenjskem označujejo neugnano tipanje, plemenito iskanje, pogumno improviziranje in poskušanje v vse smeri. Tedaj se je v navdušenju vse zdelo mogoče. Tak pogumen poskus je tudi oblikovanje agit teatra. Ker do prihoda večjega števila kulturnih delavcev, zlasti igralcev, poleti 1943 ni bilo v NOB podobnega poskusa, kakor je bil agit teater 1942, pripada tej skupini prvenstvo kot zametku prve partizanske kulturne ustanove.

(Poleg na tiskane vire, ki jih med razpravljanjem omenjam, opozarjam še na Borovo pričevanje v izdaji »Raztrgancev«, 1946. Ustno in pisмено so mi dali gradivo še svojci padlih ter E. Cevc.)

Viktor Smolej

ZA KAJ TU PRAVZAPRAV GRE?

(Nekaj pripomb k tekstom naših diafilmov)

Kaj je že minilo let, kar je pouk zgodovine in zemljepisa na naših osnovnih šolah nehal biti suhoparen in pust, verbalističen! V učilnic se je razlila cela plejada diafilmov, ki so — čeprav včasih še vedno suhoparno — vendarle ilustrirali določeno zgodovinsko obdobje, kontinent ali državo. Spominjam se, kako sem bil prav nevoščljiv svojemu kolegu — geografu, ki je v razred odhajal z diaprojektorjem, kajti sam sem bil tedaj še vedno navezan na univerzalno orožje slehernega slavista, na besedo in črko.

Dvomim, da se je kdo med pedagogi tako zelo razveselil diafilmov, kot prav slavist. Lepega dne sem našel na mizi Petra Klepca v treh delih, zraven njih pa so stali Seliškarkarjevi Liščki. Kakor hitro sem jih zavrtel skozi diaprojektor, kako hlastno sem bral spremeno besedilo! Vse se je odlično ujemalo, ne glede na to, da so se nekatere slike v filmu prav nespretno ponavljale. (Zares sem v razredu ob predvajanju diafilma v takih primerih vedno najprej zaslíšal pripombo: »To sliko smo pa že videli!«) In prvo, kar mi je ob tem prišlo na misel: »Fant, tudi ti boš zdaj spregovoril; draga moja deklica, ta slika bo tudi tebi, ki doslej skoraj nisem mogel zvbati besede iz tvojih ust, izvabila ne le eno, ampak cel slap besedi!«

Saj vemo: posebno v številčno močnih razredih najdemo vedno vrsto učencev, ki ne znajo govoriti. Še tako preprostih stvari, kot je njihov dom, ne znajo popisati. Zlasti na tistih osnovnih šolah, ki imajo široko podružnično zaledje, se znajdejo v šestem razredu učenci s kaj različnimi govornimi sposobnostmi. Cela vrsta jih je navadno, ki povezani pripovedi sploh niso kos; odgovarjajo le na direktna vprašanja z »da« ali z »ne« ali pa je njihov odgovor zajet v kakršnem koli odvisniku, redno začetem z »da« in tako naprej. V drugi skupini pa životarijo tisti s skromnim besediščem. Glagolov razen »je« in »rekel« skorajda ne poznajo; pridevnik jim služi le kot povedno določilo. Tako stanje človeka navsezadnje ob abstraktnosti pouka materinščine niti ne more gnati v obup.

Tedaj se je pojavila v zatamnjeni učilnici na platnu lepa, razgibana slika, ob njej pa je zagreta glavnica, ki so je bile same oči, slišala literarno pisan, skrbno prebran komentar. Zavrteli smo zadnjo sliko, filma in zgodbe je bilo konec. Razočarani »ah« se je izvil iz grl. Bi ga hoteli še enkrat videti? Kako da ne, jasno, dajmo! Dobro, pa dajmo, toda zgodbo naj bi zdaj oni sami pripovedovali. Soglašajo, kajne?

Vrteli smo film znova, sam pa sem doživel uresničenje tihega, skrivnega upanja: vsi tisti tihi, mrtvi učenci, ki so na vprašanja odgovarjali z »da« in z »ne«, so spregovorili. Prevzela jih je harmonija slike in besede, močno doživetje jim je odprlo usta, jezik je ubogljivo sledil. S Tinčkom vred so negovali lastovice, z njim vred dvigali puško na nemškega požigalca, pretreseni so se kakor on spominjali zaprtih mater in očetov;